

פרשת כי תשא שנת תשפ"ד

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה וש"א

הואיל משה

וכתב די"ל דמה דכתיב ארבע מאות שנה קאי על מה דכתיב בתחילת הפסוק כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, ולא על סוף הפסוק ועבדום וענו אותם, ומעתה אעפ"י שלא היו בשעבוד ובעינוי מזמן לידת יצחק, מ"מ הרי היו בארץ לא להם, ולכן שפיר נכנס לחשבון השנים.

וכתב דזה תליא בפלוגתא, דבחושן משפט (ס"י מ"ט) הביא הבית יוסף מה שכתב הרשב"א בתשובה, על שני יוסף בן שמעון הדירים בעיר אחת, ויצא שטר חוב על יוסף בן שמעון, וכתוב בה, אני יוסף בן שמעון נר"ו לוימי מפלוני מנה, והנה אביו של אחד מהן כבר מת בשעת הלואה, וטוען הלה דבהכרח הוא אינו הלוח שהרי כתוב על אביו נר"ו, וכתב הרשב"א, דמכך לא הוה סימן, דיש לחוש שמא הערים לכתוב כן, ורק אם עדים הם שכתבו בשטר אמר לנו יוסף בן שמעון נר"ו לוימי מפלוני מנה, אז הוה סימן דהוא יוסף בן שמעון, שהיה אביו חי בשעת ההלואה.

וכתב ע"ז הבית יוסף, דאפילו כשהעדים כתבו לא הוה סימן, דהא אפשר דנר"ו לא קאי על אביו אלא על הלוח יוסף עיי"ש, והרמ"א (שם סעיף ד) פסק כהרשב"א, דאם העדים כתבו כן, הוא סימן דאינו אותו יוסף בן שמעון שאביו כבר מת.

ולפ"ז לשיטת הבית יוסף דס"ל דנר"ו קאי על יוסף שנכתב לפני פניו, ה"נ י"ל דמה דכתיב ארבע מאות שנה קאי על כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, ולא על ועבדום וענו אותם, ולזה שפיר י"ל דהגלות התחיל מלידת יצחק.

משא"כ לשיטת הרשב"א דמוכח מנר"ו שהיה אביו קיים בשעת ההלואה, דנר"ו קאי על אביו הנכתב לפניו ולא על יוסף הנכתב לפני פניו, א"כ ארבע מאות שנה קאי על מה שנכתב לפניו ועבדום וענו אותם ולא על כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם שהוא לפני פניו עיי"ש.

ובספר תולדות יצחק (פי' לך) כתב, דזה תליא בפלוגתת התנאים בשבת (דף ל"ב), אי מקרא נדרש לפניו ולא לפני פניו, או מקרא נדרש לפניו ולפני פניו, דלמ"ד מקרא נדרש לפניו ולא לפני פניו, לדידיה אין לומר דמה דכתיב ארבע מאות שנה קאי על כי גר יהיה זרעך הנאמר לפני ועבדום, משא"כ למאן דס"ל מקרא נדרש לפניו ולפני פניו, אז שפיר י"ל דמה דכתיב ארבע מאות שנה קאי על תרווייהו, רצ"ל דבצירוף שנות הגירות והשעבוד יהיו יחדיו ארבע מאות שנה, והשעבוד אינו מוכרח להיות כל הזמן עיי"ש.

כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו לה' בפקד אתם ולא יהיה בהם נגף בפקד אותם: ואיתא במדרש תנחומא (ס"ו ד), אמר ר' יוסי בר חנינא, רמזו שהוא עתיד לקרב ראשון של שבטים לשכינה, ואיזהו, זה ראובן, שנאמר יחי ראובן ואל ימות, וזהו כי תשא את ראש בני ישראל, ראשון של שבטים עיי"ש, וצ"ב השייכות נתינת מחצית השקל לראובן.

והנראה בס"ד, דאיתא בספר זרע ברוך (בפרשתן) להבין הטעם דכופר נפש ע"י מחצית השקל שיתנו, דכיון דישאל נתיחייבו להיות במצרים ת"ל שנים כמנין נפש, ולא היו שם רק רט"ו שנים כדאיתא בפרקי דרבי אליעזר (פ"ק מ"ח), והיינו מחצית השקל, כי שקל בגימטריא נפש, והיינו ת"ל, והם היו במצרים מחצית השקל, דהיינו רט"ו שנים, ועדיין נשאר חייבים החצי ממנין שקל, לפדות את נפשם עוד, ועל ידי נתינת מחצית השקל מעלה הקדוש ברוך הוא כאלו השלימו הגלות למנין שקל עיי"ש.

אך לפימש"כ רשיז"ל פרשת לך (ט"ו-י"ג) עה"פ כי גר יהיה זרעך, דחשבינן הגלות מלידת יצחק, ומשנולד יצחק עד שישראל יצאו ממצרים הוה ארבע מאות שנה עיי"ש, וכן בפרשת בא (פרשה י"ב-י) עה"פ ומושב בני ישראל וגו', כתב רשיז"ל וז"ל, אשר ישבו במצרים אחר שאר הישיבות שישבו גרים בארץ לא להם, שלשים שנה וארבע מאות שנה, בין הכל משנולד יצחק עד עכשיו היו ארבע מאות שנה וכו' עיי"ש.

ואיתא במדרש שוחר טוב תהלים (פרשה י"ח) א"ר שמואל, לפי שהיה הקב"ה מפתה את משה כל שבעת ימי הסנה שילך בשליחות וכו', ואמר להקב"ה, רבון העולם, כבר חשבתי מה שאמרת לאברהם אבינו בין הבתרים ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, ועדיין לא נשלמו, ולא עשו שם אלא מאתים ועשר, א"ל הקב"ה, לא כמו שאתה מחשב לעצמך, שמיום שנולד יצחק הקדמתי להם הקץ ודלגתי אותו, וכן הוא אומר מדלג על ההרים וגו' וכבר נשלם עיי"ש, ולפ"ז לא יצאו קודם הזמן.

ובספר יושב אהלים (פרשת בא) הביא מה שהקשה בספר אש דת, דהיאך אפשר לומר דהגלות התחיל מלידת יצחק, כיון דכתיב כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, הרי דהגזירה היתה שיהיו ארבע מאות שנה בעבדות ועינוי, והרי לא היו בעבדות ועינוי תחת סבלות מצרים רק בזמן שפרעה שיעבדם ולא קודם לכן.

ובספר ערבי נחל (פרשת בהעלותך דרוש תקנ"ט) כתב, דאיכא פלוגתא אי דרשינן סמוכין או לא, ונראה לי דהדבר תלוי בזה, דפליגי תנאי אי מקרא נדרש לפניו ולא לפני פניו או גם לפני פניו, ומעתה אי נימא דמקרא נדרש לפני פניו ויש מקראות שלא נכתבו במקומם כלל, והם שייכים לפרשה אחרת וכדומה, אז צריך ליתן טעם על אותו הפסוק למה נכתב דוקא שם, מאחר דגם שם אין מקומו, ולכן דרשינן סמוכין ונכתב שם לאיזה טעם, משא"כ אי ס"ל דאינו נדרש לפני פניו, א"כ כל פסוק נכתב במקומו, ומעתה אין מקום כלל לדרוש סמוכים, כי הפסוק נכתב במקומו עכ"ד.

ואיתא במסכת שבת (דף נ"ה:), אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן, כל האומר ראובן חטא (במעשה בלהה) אינו אלא טועה, שנאמר (בהאי קרא) ויהיו בני יעקב שנים עשר, מלמד שכולן שקולין כאחת, אלא מה אני מקיים וישכב את בלהה פילגש אביו, מלמד שבלבל מצעו של אביו ומעלה עליו הכתוב כאלו שכב עמה, תניא, ר"ש בן אלעזר אומר, מוצל אותו צדיק מאותו עון ולא בא מעשה זה לידו וכו', אלא מה אני מקיים וישכב את בלהה פילגש אביו, עלבון אמו תבע, אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי, שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי, עמד ובלבל את מצעה וכו' עיי"ש.

וכתב בספר פרשת דרכים (דרוש א'), דבאמת לא חטא ראובן, דכיון דבלהה היתה פילגש יעקב, והרי הוא כאנוסת ומפותת אביו דשריא עיי"ש, אך במסכת יבמות (דף צ"ז:) במתני' פליגי בה ר' יהודה ורבנן, דלרבנן נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו, ור"י פליג ואוסר, ואיתא בגמ' אמר רב גידל אמר רב מאי טעמא דר"י, דכתיב לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה כנף אביו, כנף שראה אביו לא יגלה, וממאי דבאנוסה כתיב, דכתיב מעילויה דקרא ונתן האישה השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף וכו' עיי"ש.

ונמצא דהא אי ראובן חטא במעשה בלהה תליא אי דרשינן סמוכין עיי"ש בפרשת דרכים [ועיין בהגהת יעב"ץ ויפה עינים במסכת יבמות (דף ד:) שציינו לירושלמי דס"ל דמאן דדריש סמוכין דריש בכל התורה, ומאן דלא דריש לא דריש בכל התורה עיי"ש, ועיין במסכת שבת (דף כ"ה:) ובמסכת מנחות (דף מ.) דב"ש פוטרין סדין בציצית דלי"ל עשה דוחה ל"ת דלא דרשי סמיכות דכלאים בציצית עיי"ש].

ובזה יבואר המדרש כיון דחייבה התורה ליתן מחצית השקל, והטעם הוא מפני שיצאו ממצרים קודם הזמן, דאי"ל דיצאו בזמן דחשבינן מלידת יצחק, דס"ל מקרא אינו נדרש לפניו ולפני פניו, ומה שנאמר ארבע מאות שנה לא קאי על מה שנאמר כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, אלא על מה שנאמר לפניו ועבדום וענו אותם, והגזירה היתה עבדות ועינוי ארבע מאות שנה, ולפי"ז ס"ל דלא דרשינן סמוכין, ולפי"ז לא חטא ראובן במעשה בלהה, ולכן רמזו שהוא עתיד לקרב ראשון של השבטים לשכינה, ואיזהו זה ראובן ודו"ק.

וכתב בספר פרשת דרכים (דרוש א'), דבאמת לא חטא ראובן, דכיון דבלהה היתה פילגש יעקב, והרי הוא כאנוסת ומפותת אביו דשריא עיי"ש, אך במסכת יבמות (דף צ"ז:) במתני' פליגי בה ר' יהודה ורבנן, דלרבנן נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו, ור"י פליג ואוסר, ואיתא בגמ' אמר רב גידל אמר רב מאי טעמא דר"י, דכתיב לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה כנף אביו, כנף שראה אביו לא יגלה, וממאי דבאנוסה כתיב, דכתיב מעילויה דקרא ונתן האישה השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף וכו' עיי"ש.

ונמצא דהא אי ראובן חטא במעשה בלהה תליא אי דרשינן סמוכין עיי"ש בפרשת דרכים [ועיין בהגהת יעב"ץ ויפה עינים במסכת יבמות (דף ד:) שציינו לירושלמי דס"ל דמאן דדריש סמוכין דריש בכל התורה, ומאן דלא דריש לא דריש בכל התורה עיי"ש, ועיין במסכת שבת (דף כ"ה:) ובמסכת מנחות (דף מ.) דב"ש פוטרין סדין בציצית דלי"ל עשה דוחה ל"ת דלא דרשי סמיכות דכלאים בציצית עיי"ש].

וכתב בספר פרשת דרכים (דרוש א'), דבאמת לא חטא ראובן, דכיון דבלהה היתה פילגש יעקב, והרי הוא כאנוסת ומפותת אביו דשריא עיי"ש, אך במסכת יבמות (דף צ"ז:) במתני' פליגי בה ר' יהודה ורבנן, דלרבנן נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו, ור"י פליג ואוסר, ואיתא בגמ' אמר רב גידל אמר רב מאי טעמא דר"י, דכתיב לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה כנף אביו, כנף שראה אביו לא יגלה, וממאי דבאנוסה כתיב, דכתיב מעילויה דקרא ונתן האישה השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף וכו' עיי"ש.

וכתב בספר פרשת דרכים (דרוש א'), דבאמת לא חטא ראובן, דכיון דבלהה היתה פילגש יעקב, והרי הוא כאנוסת ומפותת אביו דשריא עיי"ש, אך במסכת יבמות (דף צ"ז:) במתני' פליגי בה ר' יהודה ורבנן, דלרבנן נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו, ור"י פליג ואוסר, ואיתא בגמ' אמר רב גידל אמר רב מאי טעמא דר"י, דכתיב לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה כנף אביו, כנף שראה אביו לא יגלה, וממאי דבאנוסה כתיב, דכתיב מעילויה דקרא ונתן האישה השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף וכו' עיי"ש.

וכתב בספר פרשת דרכים (דרוש א'), דבאמת לא חטא ראובן, דכיון דבלהה היתה פילגש יעקב, והרי הוא כאנוסת ומפותת אביו דשריא עיי"ש, אך במסכת יבמות (דף צ"ז:) במתני' פליגי בה ר' יהודה ורבנן, דלרבנן נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו, ור"י פליג ואוסר, ואיתא בגמ' אמר רב גידל אמר רב מאי טעמא דר"י, דכתיב לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה כנף אביו, כנף שראה אביו לא יגלה, וממאי דבאנוסה כתיב, דכתיב מעילויה דקרא ונתן האישה השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף וכו' עיי"ש.

אמנם להמבואר ביו"ד (ס' רי"ד ס"ב) דמצוה שקיבלו עליהם האבות עליהם ועל זרעם מחוייבים הבנים לקיים מדין נדר עיי"ש, וא"כ מאחר שאאע"ה קיים כה"ת כולה עד שלא ניתנה, וקבלו על זרעו לאחריו כדכתיב למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, ממילא כבר היה עליהם חוב לסבול עול תורה ומצות, וא"כ הגם שהיה קבלת התורה באונס, מ"מ כיון דהו"ל כדבר שמחוייבים לעשותו חשיב כתליוהו וזבין דמהני ושוב אין בכך טענת אונס, וז"ש המדרש רעך ורע אביך אל תעזוב, רעך זה הקב"ה ורע אביך זה אברהם וכו', דמאחר שכבר קיבל אברהם את תורת ה' על כן את תורתו אל תעזובו ושוב אין בכך טענת מודעא עכ"ד.

אך יש להעיר, דאיתא במסכת ע"ז (דף ה'), א"ר אלעזר, מנין למחוסר אבר שאסור לב"נ, דכתיב ומכל החי מכל בשר שנים מכל וגו', אמרה תורה הבא בהמה שחייך ראשי אברים שלה וכו' עיי"ש, והקשו התוס' (ד"ה מנין) וז"ל, ותימה מ"ט לא חשיב ליה בהדי ז' מצות שנצטוו ויתחייבו עליו מיתה, ואין לומר משום דאזהרתיה לא כתיבא בהדיא, הא מכלל הן אתה שומע לאו, כדדרשינן מכל עץ הגן אכל תאכל ולא גזל, ודבק באשתו ולא באשת חבירו, אלא י"ל דהאי קום עשה הוא, דמאישי איש מרבינן שהעכו"ם נודרים נדרים ונדבות כישראל, ואם נדר מחוסר אבר אמרינן ליה קום והבא קרבן שלם וקום ועשה לא קחשיב עכ"ל.

ובגליון הש"ס הקשה הגרע"א זצ"ל, דיש לעיין למה אומרים לו הבא קרבן שלם, וכי מחוייב הוא בכך להביא קרבן שלם, אף בנדר ואמר הרי עלי, אפי"ה הרי אין ב"נ מצווה על לאו דלא יחל ועל מוצא שפתין, רק דברוצה להביא מחוסר אבר אמרינן לו אל תביא, אבל להביא אחרת מנ"ל עכ"ל, הרי דהגרע"א ס"ל בפשיטות דב"נ אינו מצווה בכל יחל.

ועיין במל"מ הלכות מלכים (פ"י ה"ז) ד"ה ודע, שהביא מה דפליגי בירושלמי נזיר (פ"ט-ה"א), דאיתא התם, מה מיעטת בו (דבנדרים כתיב לבני ישראל לאמור), ישראל בכל יחל ואין העכו"ם בכל יחל (ופליגי ר' יונה ור' יוסי לענין מה מיעטיה קרא), אמר ר' יונה, ישראל יש להן היתר חכם, עכו"ם אין להן היתר חכם, (דנפקא לן היתר חכם מדכתיב לא יחל דברו הוא אינו מיחל אבל אחרים מוחלין לו, דזה נוהג רק בישראל משא"כ עכו"ם לא שייך בהם התרה על נדרם), אמר ר' יוסי, ישראל צריכין היתר חכם והעכו"ם אין צריכין היתר חכם (דאינו צריך היתר חכם מיעטיה קרא שהוא מיחל בעצמו את נדרו), ואתייה דר' יוסי כדר' אבהו, חדא נכרית אתת לגבי רבי אבהו (לשאול על נדרה), אמר לאבימי בר טובי, פוק ופתח לה בנולד (משום דסבר דאינה צריכה היתר חכם שהרי אין פותחין בנולד), ודרבי יונה כרבי אחא, דאמר הוא לבן הוא כושן רשעתיים (שופטים ג-ח), ולמה נקרא שמו כושן רשעתיים, שעשה שתי רשעיות, אחת שחילל את השבועה (שנשבע ליעקב אביו בכריתות ברית השלום אלמא דחל השבועה על עכו"ם מוקרי לה רשעת ומדררש שחילל את השבועה ש"מ שאין מועיל לו התרה), ואחת ששיעבד בישראל שמונה שנה וכו' עיי"ש.

ולכאורה י"ל דדברי המלבי"ם הנ"ל דמשו"ה שפיר אהני קבלת התורה דהו"ל בכלל תליוהו וזבין דזביניה זבני, משום דבלא"ה היו מחוייבים מכבר מצד קבלת האבות וכמש"כ הרמ"א שקבלת האבות מחייבת את הבנים מטעם נדר, א"ש להדיעות דס"ל דב"נ מצווה על כל יחל, דאז י"ל דמאחר שנתחייבו לשמור דרך ה' וקיום מצותיו מחמת קבלת אבותיהם שהוא כנדר, על כן חשיב כתליוהו וזבין, אך להדיעות דב"נ אינו בכל יחל ולא נתחייבו במצות מדין קבלת אבות, וא"כ הוי כפיה בדבר שלא היו מחוייבים, שוב נחשב כתליוהו ויהיב ושייך טענת מודעא.

ונודע קושית הפנים מאירות (ח"ב סי' קט"ז), אהא דאיתא במסכת נזיר (דף ס"ב). ובמסכת חולין (דף י"ג), שהנכרים נודרים נדרים ונדבות כישראל, ויליף לה מאיש איש דכתיב גבי נדר דאיתא לרבות עכו"ם, ואי סלקא דעתך דכהנים הוה שלוחי דידן איך יכול הכהן להקריב לנכרי, הא איתא במסכת ב"מ (דף ע"א) דאין שליחות לעכו"ם עכ"ק.

והצל"ח במס' חולין (דף כ"ב) דחה קושיא זו, דכל האיבעיא דשמא כהני הוי שלוחי דידן מייירי רק לענין קרבנות דישאל, משא"כ בעכו"ם שנדר נדרים ונדבות לא בעי שליחות כלל, דבשלמא בישראל שהוא מחוייב להביא קרבנות חובה, וגם קרבנות שנדר צריך להביא כדי לצאת חובת נדרו שלא יעבור על לא יחל דברו, וא"כ אי ליכא בקרבנות ישראל שליחות, אינו יוצא הישראל ידי חובתו, דבמה שמוסר קרבנותיו לא עשה עדיין כלום אם לא מטעם שלוחו של אדם כמותו. ולכן לגבי ישראל מיבעי ליה להגמ' אי כהנים הוי שלוחי דרחמנא ויצא ידי חובתו תיכף כשמסר הקרבן להכהן דיד כהן כיד גבוה, או דילמא דשלוחי דידן נינהו ורק כשהכהן מקריב הקרבן אז יצא ידי חובתו מטעם שלוחו של אדם כמותו, וכ"ז יש לדון רק גבי ישראל, אבל נכרי דליכא ביה חיובא כלל לקיים נדרו, דהרי אינו מחוייב על כל יחל, לא שייך לדון לגביו אם כהנים הוי שלוחי דידן או שלוחי דרחמנא, דהרי הכהן אין צריך כלל שיעשה בשליחותו, וקרא רק קמ"ל דאם הביא קרבנות מקבלין ממנו, וממילא דאין להוכיח מכאן דכהנים הוי שלוחי דרחמנא עכ"ד.

ועיין בבית מאיר עמ"ס נדרים (דף ל"ה) שכ"כ וז"ל, שמעתי מקשים וליפשוט ממה דקיי"ל שהנכרים נודרים נדונ"ד כישראל ואלו נימא שלוחי דידן נינהו הא נכרים לי"ל שליחות, ושבוש הוא כי נונ"ד מעולם לא הוטל עליהם להקריבו דליבעי שליחות וכו' עיי"ש.

ובספר אור חדש עמ"ס קידושין (דף כ"ג) כתב ליישב קושית הפנים מאירות, עפי"מ דאיתא במסכת סנהדרין (דף נ"ג) דהא דדרשינן איש איש תליא אי אמרינן דברה תורה כלשון בני אדם או לא, ולפי זה יש לומר דסוגיית הגמרא במסכת נדרים סבירא ליה דברה תורה כלשון בני אדם, וא"כ לא דרשינן איש איש לרבות נכרי, ולכן שפיר י"ל דכהנים הוה שלוחי דידן.

אמנם מאן דדריש איש איש ס"ל כמאן דאמר לא דברה תורה כלשון בני אדם, וכיון דעכו"ם מקריבין נדרים ונדבות, ולדידיה ודאי אמרינן דכהנים הוה שלוחי דרחמנא עכ"ד.

ולפלפולא י"ל, דאי ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, ודרשינן מאיש איש דעכו"ם נודרין נדרים ונדבות, וקשה הא אין שליחות לעכו"ם, וצ"ל כמש"כ הצ"ח דכיון דבעכו"ם ליכא חיובא דבל יחל, אין צריך שיעשה הכהן בשליחותו, ולפי"ז י"ל דב"נ אינו מצווה על כל יחל, משא"כ למ"ד דברה תורה כלשון בני אדם, ולא דרשינן מאיש איש דעכו"ם נודרין נדרים ונדבות, י"ל דעכו"ם מצווה על כל יחל.

ובספר מאיר עיני חכמים מהדורא תליתאי (פרשת וישב) עה"פ וישב אל אחיו ויאמר הילך איננו ואני אנא אני בא, כתב, דהנה חטא ראובן היתה שבלבל יצועי אביו, רק שהעלה עליו הכתוב כמו ששכב את אשת אביו כדאיתא במסכת שבת (דף ג"ה), נמצא שחטאו היה שפגם באשת אביו, ובמסכת כתובות (דף ק"ג) יליף הגמרא שצריכים לכבד אשת אביו, דכתיב כבוד את אביך את לרבות אשת אביך עיי"ש, אבל באמת יש פלוגתא בזה אי דרשינן את או לא, דהרבה תנאים דרשו את וכמה תנאים לא דרשו את, עיין מסכת בכורות (דף ט"ו) עכ"ד המאיר עיני חכמים.

ובספר תורת יפה (פרשת ואתחנן), ובספר נטיעות אדר (סי' כ"ד אות י"ח), ובספר דברי פינחס (פרשת אמור) כתבו, דזה אי דרשינן את תליא אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, כיון דבלשון בני אדם לא הוי את יתורא דלישנא, וממילא אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם לא דרשינן את, משא"כ אי ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם דאז הוי את יתורא ודרשינן את.

ומעתה מבואר המדרש, כי תשא את ראש וגו', והטעם הוא כדי לכפר על חטא העגל, דאין להם טענת מודעא, כיון דמאחר שנתחייבו לשמור דרך ה' וקיום מצותיו מחמת קבלת אבותיהם שהוא כנדר, על כן חשיב כתליוהו וזבין, ומינה דב"נ מצווה על כל יחל, וס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ולפי"ז לא דרשינן את, וליכא קרא שצריכין לנהוג כבוד באשת אביו, ולפי"ז לא חטא ראובן, ולכן רמזו שהוא עתיד לקרב ראשון של השבטים לשכינה, ואיזהו זה ראובן ודו"ק.

ג) עוי"ל, עפ"מש"כ (באות ב) דמחצית השקל בא לכפר על חטא העגל, והבאנו מה שהעירו המפ', דלכאורה י"ל דעשיית העגל ל"ה חטא כלל, לפי"מ דאיתא במסכת שבת (דף פ"ח), ויתיצבו בתחתית ההר, א"ר אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם אם אתם מקבלים את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם וכו' עיי"ש, ולפי"ז כיון דבמדבר היה להם טענת אנוסים כיון דלא קבלוהו את התורה ברצון, שפיר י"ל דחטא העגל ל"ה חטא עכ"ד.

ובספר נחלת בנימין (מצוה כ"ו אות ז) כתב לבאר מה דאיתא במדרש עה"פ ויחן שם ישראל, דא ישראל סבא, דלכאורה צ"ב מאיזה טעם העמיד הקב"ה את יעקב במקום ההוא, אך

י"ל, דהנה נתינת התורה היתה בכפיית ההר, ובני ישראל נתקדשו אז בחופה וקידושין, ולכאורה הא איתא במסכת קידושין (דף ב:) אשה בעל כרחה אינה מתקדשת, וא"כ איך חל הקידושין, אך י"ל, דאיתא במסכת כתובות (דף ל"ח), אב מקבל קידושי בתו בעל כרחה דהתורה זכתה לו עיי"ש, ולכן בא יעקב אבינו למתן תורה והוא קיבל את הקידושין, ושפיר נתקדשו ישראל בעל כרחה.

וכ"ז היינו דוקא אי ס"ל יעקב אבינו לא מת כדאיתא במסכת תענית (דף ט), ואכתי לא יצאת מרשות אביה, אז שפיר בא יעקב למתן תורה וקיבל קידושין בעד בני ישראל בעל כרחה, משא"כ למ"ד (סו) דיעקב אבינו מת, דהכי בכדי ספרו ספדיא וחנטו חנטיא עיי"ש, מיתת אב הוציאם מרשות אב לגמרי, ובידם למאן, דהווי להו כקטנה שקידש את עצמה עכ"ד, ומעתה אי ס"ל יעקב אבינו לא מת, אז ליכא טענת מודעא.

והטעם דיעקב אבינו לא מת כתב בספר חידושי הגרשוני (פרשת ויצא), משום שהוא נקרא אל, כדאיתא במסכת מגילה (דף י"ח), א"ר אחא א"ר אלעזר, מנין שקראו הקב"ה ליעקב אל, שנאמר ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלקי ישראל, דאי ס"ד למזבח קרא ליה יעקב אל, ויקרא לו יעקב מיבעי ליה, אלא ויקרא לו ליעקב אל, ומי קראו אל אלקי ישראל עיי"ש.

ובשו"ת תרומת הדשן (כתבים ופסקים סי' ק"ב) הביא חקירת הקדמונים, אשת אליהו לכי עלה אליהו למרום מהו שתהא מותרת, והשיב דלפי"מ דאיתא במסכת נדה (דף ע"ג), מת מטמא ואין נציב מלח מטמאה, מת מטמא ואין חי מטמאה, ה"נ אמרינן בזה אשת רעהו אסרה תורה ולא אשת מלאך שכולו רוחני ולא גופני עיי"ש, ועיין באבן העזר בבית שמואל (סי' י"ז סק"א), ובסדר משנה בה' יסודי התורה (פרק ט'), ובשו"ת נטע שעשועים (שליסטל סי' א' אות ו', ובסופו זה דבר השמטה דף קע"ה) מש"כ בזה, ולפי"ז אי ס"ל דיעקב אבינו נקרא אל, וי"ל דאשת רעהו אסרה תורה ולא אשת מלאך, א"כ לא חטא ראובן במעשה בלהה, ועיין בספר אלפי יהודה (פ' וישב).

ומעתה יבואר דברי המדרש, כי תשא את ראש וגו', דמחצית השקל בא לכפר על מעשה העגל, דאין להם טענת מודעא, כיון דיעקב בא למתן תורה וקיבל קידושין בעד בני ישראל בעל כרחה, ומעתה ס"ל דיעקב אבינו לא מת ומשום דאקרי אל, וכיון דיעקב אקרי אל ואמרינן דאשת איש אסרה התורה ולא אשת מלאך, א"כ לא חטא ראובן במעשה בלהה, ולכן אתה מקרב ראשון של השבטים דהוא ראובן, שאמר יחי ראובן ואל ימות במעשה בלהה ודו"ק.

ד) עוי"ל, דאיתא בירושלמי מסכת שקלים (י) על הפסוק זה יתנו, ר' פנחס בשם ר' לוי לפי שמכרו בכורה של רחל בעשרים כסף [היינו דינרין] ונפל לכל אחד ואחד מהם טבעה [הוא חצי סלע שהוא ב' דינרין] לפיכך יהיה כל אחד ואחד נותן שקלו טבעה עיי"ש. ומבואר דהטעם דנתינת מחצית השקל הוא כדי לתקן החטא דמכירת יוסף.

לזו, ושכן שדה שיש לו שדה רחוקה מן העיר הסמוכה לזו עי"ש, וא"כ ה"ה בנידן דין לפי"מ דאיתא במסכת סוכה (דף ה.) דמעולם לא ירדה שכינה למטה עי"ש, וא"כ יש להמלאכים טענה מדין שכיני העיר וזהו הענין המצרנות שלהם, אמנם אם נאמר דהשכינה יורד גם למטה ממילא בטלה טענה זו עכ"ד.

ובספר חידושי מהרי"ל דיסקין (פרשת ויחי) כתב, דנודע דחטאו של ראובן היה מה שבלבל יצועי אביו, שע"ז נסתלקה שכינה ממטתו של יעקב, וזהו שאמר יעקב לראובן אז חללת יצועי עלה, עלה, ר"ל עלייתה של שכינה ממטתו, והוא מפני שהשראת השכינה היתה באהלו של יעקב, וכל זמן שהיתה רחל קיימת היתה מטתה נתונה באהלו של יעקב, כיון שמתה רחל נתן מטתה של בלהה באהלו, ואמר ראובן לא דיה לאימא להתקנא בחיי אחותה, אלא אף לאחר מותה, עמד ובלבל היצועין (שהוציא מטתו של יעקב מאהלו ונתנה באהל לאה), וזה היה הסילוק שכינה שהוציא את המטה ממקום שהיתה רגילה להיות שם השראת השכינה (דהיינו אהל יעקב).

ואיתא במסכת סוכה (ה.), תניא, ר' יוסי אומר, מעולם לא ירדה שכינה למטה ולא עלה משה ואליהו למרום, שנאמר השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם, ולקמן (ז.) איתא אמתיניתין דהישן תחת המטה בסוכה, והא ליכא עשרה, משמע מהך גמרא דסתם מטה היא נמוכה מעשרה עכ"ד, מבוואר מזה דאי נימא דהשכינה ירדה למטה אז שפיר חטא ראובן בבלבול יצועי אביו, אבל אי נימא דהשכינה לא ירדה למטה, אז לא חטא ראובן בבלבול יצועי אביו, וכ"כ בס' בגדי אהרן פ' וישב (דף צ"ז.), ובהגדה של פסח חלוקא דרבנן (מטה אהרן דף ס"ז.) עי"ש.

ובזה יבואר דברי המדרש, כי תשא את ראש וגו', דמחצית השקל בא לכפר על חטא מכירת יוסף, דכשלא כרין דנו את יוסף ולא שפיר עשו במה שמכרוהו, דהצדק הוא עם יוסף דהוא ראוי להיות מלך, דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם ולא דרשינן איש איש, ולא איתרבי ב"נ לחייבי כריתות, וההוכחה לזה, דלכן קיבלו בני ישראל התורה ולא המלאכים, ומעתה י"ל דמעולם לא ירדה השכינה למטה, ולפי"ז לא חטא ראובן במעשה בלהה, ולכן רמזו שהוא עתיד לקרב ראשון של השבטים לשכינה ודו"ק.

(ה) עוי"ל, עפ"מש"כ (באות ב) דמחצית השקל בא לכפר על חטא העגל, והבאנו מה שהעירו המפ', דלכאורה י"ל דעשיית העגל ל"ה חטא כלל, לפי"מ דאיתא בשבת (פ"ח.) ויתיצבו בתחתית ההר, א"ר אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם אם אתם מקבלים את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם, אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעא רבא לאורייתא וכו' עי"ש, ולפי"ז יש להם אמתלא על אותו מעשה שלא ייחשב להם לחטא, ואע"ג דע"ז הוא בכלל שבע מצוות שנצטוו ב"נ, מ"מ כיון דלא חטאו רק בשיתוף כדאיתא בסנהדרין (ג"ס.) אלמלא וי"ו שבהעלון וכו', ולכמה שיטות לא נצטוו ב"נ על השיתוף, ולפי"ז לא נחשב להם לחטא.

ומחלוקת יוסף עם השבטים היתה, דכתיב בתוה"ק מקרב אחיך תשים עליך מלך ודרשו מזה חז"ל במסכת ב"ק (דף פ"ה.), מקרב אחיך ממיוחסין שבאחיך, ובשלה"ק כתב, דלפי"ז לכאורה אין מן הראוי שיהיה יוסף מלך, שהרי יוסף נולד מביאה אסורה, כיון שיעקב חטא במה שנשא ב' אחיות, ורחל היתה השניה, ונמצא שביאת רחל היה באיסור, ומי שנולד מביאה אסורה אינו נקרא ממיוחסין שבאחיך, ולכן אין מן הראוי שיהיה יוסף מלך עכ"ד, וזה היה טענת השבטים על יוסף על מה שאמר על עצמו שיהיה מלך, דאין מן הראוי שיהיה מלך.

וכתב בספר שערי שמים (שער י"ז), דאיתא במסכת סנהדרין (דף כ"ג.) כל ערוה שבית דין של ישראל ממייתין עליה, בן נח מוזהר עליה, אין בית דין של ישראל ממייתין עליה (כגון חייבי כריתות אחרות ואחרות אביו ואחרות אמו ואשת אחיו ואשת אחי אביו ואחרות אשתו), אין ב"נ מוזהר עליה דברי ר' מאיר (ר' מאיר אליבא דר' עקיבא אמרה דנפקי ליה עריות בבני נח מעל כן יעזב איש וגו' והתם חייבי מיתות הוא דכתיב), וחכ"א הרבה עריות יש (כגון כל חייבי כריתות) שאין בית דין של ישראל ממייתין עליהן, ובין נח מוזהר עליהן (ולרבנן אתרבו בני נח מאיש איש לכל האמור בפרשה ורי"מ לא דריש איש איש להבוי) עי"ש, ולפי"ז י"ל דיעקב ס"ל כר' מאיר דאין ב"נ מוזהר על זה, וכיון שהיה להאבות דין ב"נ כמש"כ בפרשת דרכים, הותר ליעקב לישא שתי אחיות עכ"ד.

אמנם כתב שם (שער ט"ז) ד"ה ולבאר, דפלוגתא ר"מ וחכמים תליא אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, דר"מ ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם ולא דרשינן איש איש, ולא איתרבי ב"נ לחייבי כריתות, וחכמים ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם ומרבין מאיש איש דב"נ הוזהרו אף בעריות שיש בו כרת עי"ש.

ולכאורה יש להוכיח דברה תורה כלשון בני אדם, דאיתא במסכת שבת (דף פ"ח.) אמר ר' יהושע בן לוי, בשעה שעלה משה למרום, אמרו מלאה"ש לפני הקב"ה, רבש"ע מה לילוד אשה בינינו, אמר להם לקבל תורה בא, אמרו לפניו תמדה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם, מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו, ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים וכו', עי"ש, והמפ' כתבו (עיין בספר ראש דוד בשלח, ובספר שמע יעקב במדבר, ובספר בני יששכר במאמרים לחג השבועות מאמר ב' אות ט"ט), דטענת המלאכים היתה שהם צריכים לקבל התורה מכח דינא דבר מיצרא, דכיון דהשראת השכינה הוא בגבהי מרומים, ע"כ יש להם דין מצרנים וזוכים בהתורה עפ"י שורת הדין עי"ש, וכתב בספר שער החצר (אות קנ"ב) דלכן קבלו ישראל התורה ולא מלאכי השרת, משום דהתורה דברה כלשון בני אדם ולכן שייך התורה לבני אדם ולא למלאכי השרת עכ"ד, ועיין בספר עזרא (דף י"ג: מדרש"ס).

אולם בהגדה של פסח חלוקא דרבנן (כתנת פסים דף ק.) כתב דלא שייך כאן דינא דבר מצרא, לפי"מ דאיתא במסכת ב"מ (דף פ"ח.) שכיני העיר ושכיני שדה שכיני העיר קודמין, וכתבו התוס' (ד"ה שכיני העיר) הא מלתא בדין הקדמה קמייירי, כששניהם מצרנים ושכן עיר מצרן מצד העיר שיש לו שדה אחורי ביתו הסמוכה

ומעתה יבואר דברי המדרש, כי תשא את ראש וגו', דמחצית השקל בא לכפר על מעשה העגל, דאין להם טענת מודעא, דארץ ישראל אינה מוחזקת מאבותינו, וכיון דבעת קבלת התורה ניתן להם ארץ ישראל, הוי כמו תליוהו וזבין דזביניה זבינא, ואין כאן טענת אונס, ומינה דהבטה בהפקר אינו קונה, דאזלינן בתר מעשה ולא בתר מחשבה, ולפי"ז לא חטא ראובן, ולכן רמזו שהוא עתיד לקרב ראשון של השבטים לשכינה, ואיזהו זה ראובן ודו"ק.

ו) עוי"ל, עפ"מש"כ בספר ברוך משה בפרשתן (אות ד') לבאר מה דאיתא במדרש תנחומא (סי' ט'), אמר רבי מאיר, כמין מטבע של אש הוציא הקב"ה מתחת כסא הכבוד והראהו למשה ואמר לו, זה יתנו, כזה יתנו עיי"ש, וצ"ב למה נתקשה משה בזה (ועיין במסכת מנחות דף כ"ט. בתוס' ד"ה שלשה דברים), ומפני מה הראה לו הקב"ה דייקא מטבע של אש.

וכתב לבאר, דהנה יש לומר הטעם דהקב"ה ציוה ליתן מחצית השקל דייקא ולא שקל שלם, דאיתא במסכת ברכות (דף ל"ב), אמר ר' חמא בר' חנינא, אלמלא שלש מקראות הללו (שמעדין שיש ביד הקב"ה לתקן יצורו ולהסיר יצר הרע ממנו), נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל (במשפט, אבל עכשיו יש לנו פתוחן פה שהוא גרם לנו שברא יצר הרע), חד דכתיב ואשר הרעותי וכו' (אני גרמתי להם שבראתי יצר הרע) עיי"ש, ולפי"ז י"ל דלכן אמרה התורה ליתן דוקא מחצית השקל לרמז שאין ישראל אשמים לגמרי על שחטאו, כיון דאית להו אמתלא דאמר הקב"ה אשר הרעותי, וזהו ביאור המדרש, נתקשה משה במחצית השקל, שהיה קשה לו מדוע יתנו מחצית השקל ולא שקל שלם, הראה לו הקב"ה מטבע של אש, רומז על היצר הרע שהוא אש, כדאיתא במסכת קידושין (דף פ"א), חזי דאת נורא ואנא בישראל עיי"ש, ולכן יתנו רק מחצית השקל, כי על המחצית השני כביכול הוא גרם להם על ידי שברא היצר הרע עכ"ד.

ואיתא במסכת ברכות (דף ס"א), דרש רב נחמן בר רב חסדא, מאי דכתיב וייצרה אלקים את האדם בשני יודיין, שני יצרים ברא הקב"ה אחד יצר טוב ואחד יצר הרע וכו' עיי"ש, וכתב בספר אמרתי אחכמה (דף ל"ד), דזה תליא אי ס"ל יש אם למקרא או יש אם למסורת, דהכתיב הוא בשני יודיין וייצרו, משא"כ הקרי הוא בחד יוד' לחוד, ומעתה למ"ד יש אם למסורת ואיכא ב' יודיין, אז י"ל דהקב"ה ברא את היצר הרע, משא"כ למ"ד יש אם למקרא והוה בחד יוד', אז לא אמרינן דהקב"ה ברא היצר הרע, רק נברא משום חטאו של אדם הראשון עכ"ד.

ובספר שמנה לחמו דרוש לסוכות (פרק ב') הביא דברי המדרש, דהא דיעקב נקרא אל ילפינן מדכתיב הקבצו ושמעו בני יעקב ושמעו אל ישראל אביכם, אל תקרי אל (בסגול) אלא אל (בציור) ישראל אביכם עיי"ש, וזה א"ש אי ס"ל יש אם למסורת אז י"ל אל תקרי, משא"כ אי ס"ל יש אם למקרא ל"ש לומר אל תקרי, דכיון דאזלינן בתר הקרי והקרי הוא בסגול.

אך כבר הקשו המפ' בהא דאמרינן מודעא רבה לאורייתא, דאע"ג דקבלת התורה היתה באונס, הלא איתא במסכת ב"ב (דף מ"ח), אמר רבא, הלכתא, תליוהו וזבין זביניה זביני, דאגב אונסא וזווי גמר ומקני עיי"ש, א"כ ה"נ הרי על ידי קבלת התורה ניתן להם ארץ ישראל, כדכתיב בתהלים (פרק ק"ה-מ"ד) ויתן להם ארצות גויים ועמל לאומים יירשו, בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו וגו', והוי כמו תליוהו וזבין דזביניה זבינא, ואין כאן טענת אונס כלל.

וכתבו לתרץ, דרב אחא בר יעקב ס"ל כהמ"ד במסכת ב"ב (דף ק"ט) דארץ ישראל מוחזקת מאבותינו עיי"ש, וממילא כעת בקבלת התורה לא נתן להם כלום, והוי כמו תליוהו ויהיב דאיתא התם דלא הוי מתנה משום טענת אונס, ולכן אמר כאן מכאן מודעא רבה לאורייתא.

ובספר יושב אהלים פרשת וארא (דף קל"ג מדפ"ס) כתב בשם המפ', דאברהם אבינו קנה את הארץ מדין הבטה בהפקר, כדכתיב בפרשת לך (פרשה י"ג-י"ד-ט"ו), שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפונה ונגבה וקדמה וימה, כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם, ויש לפרש דהקב"ה אמר לאברהם אבינו שיקנה את הארץ בהבטה, כי הקב"ה הפקיע את הארץ מיד אומות העולם והו"ל הפקר, ושוב זכה בה אברהם אבינו בהבטה עיי"ש, ובמסכת ב"מ (דף ק"ח) פליגי בה תנאי אי הבטה בהפקר קונה עיי"ש.

ולפי"ז אי ארץ ישראל מוחזקת מאבותינו תליא בהא, דלמ"ד הבטה בהפקר קונה, שפיר קנה אברהם את הארץ, משא"כ למ"ד דהבטה אינו קונה לא זכה אברהם בארץ.

וכתב עוד (סו), והא דמהני הבטה לקנות בה הגם שלא עשה מאומה, היינו כיון ששם מחשבתו ורצונו לזכות בדבר זה סגי בכך לקנותו שיכנס לרשותו ונעשה שלו, והיינו דמ"ד הבטה בהפקר קונה ס"ל דמחשבה כמעשה, משא"כ מאן דס"ל דהבטה בהפקר אינו קונה ס"ל דבעי מעשה בקנין, ומחשבה לא הוי כמעשה עיי"ש, ומעתה אי ס"ל דאזלינן בתר מחשבה והבטה בהפקר קונה, א"כ אהני הבטת אברהם לזכות בקנין הארץ וס"ל דארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, משא"כ אי ס"ל דלא אזלינן בתר מחשבה ואין הבטה קונה בהפקר ולפי"ז לא זכה אברהם בארץ, ולפי"ז ע"כ דארץ ישראל אינו מוחזקת מאבותינו עיי"ש.

ובספר ילקוט דוד (סוף פרשת וישלח) כתב, דראובן באמת לא שכב עם בלהה, רק במחשבה רצה לשכב וניצול על ידי תפלתו כדאיתא במסכת שבת (דף נ"ה:) נוטריקון פח"ז עיי"ש, ואפילו הכי כתיב וישכב ראובן עיי"ש, וכן כתב הכלי יקר בספרו עיר גבורים בשער התשובה (סוף סי' ד'), דחטאו של ראובן היה רק במחשבה על שביקש לחלל יצועי של אביו ומעלה עליו הכתוב כאלו עשאו עיי"ש, וכ"כ בספר יצרות דבש (ה"א דרוש ב) עיי"ש.

ונודע קושית העולם דהיאך נשא יעקב שתי אחיות, כיון דהאבות קיימו כל התורה עד שלא ניתנה.

ובספר חלק שמעון ערך עריות (דף ע"ה) כתב לתרץ, לפימ"ש בתיקוני זוהר על המשנה במסכת אבות (פרק ה' משנה ט"ז), כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים וז"ל, ודא מחלוקת לשם שמים כגון רחל ולא, דא בעא לאתחברא בבעלה ודא בעא לאתחברא בבעלה, ונטיל לון יעקב וקשיר לון ביה לתרווייהו, בגין דהוה קא מחשבת לאה בלבה אם יעקב נטל לאחתי נטיל לי עשו חייבא, והכי קא חשיבת רחל כגוונא דא, בגין דא קוב"ה יהיב לון ליעקב תרווייהו ושזיב לון מההוא חייבא ואתחברו בצדיקא עכ"ל, נמצא שיש ליעקב תירוץ על נשיאת שתי אחיות מאחר שכל אחת רצתה לעשות רצון קונה ולהזדווג בצדיק ולא ברשע, והוי מחלוקת שהיא לשם שמים ונתקיימה בסופו ונטל יעקב את שתיהן, דמאי הוי להו למיעביד, ליבטלו מפור"ר ולא להנשא לעשו וגם לא ליעקב, לא תוהו בראה אלא לשבת יצרה, וא"כ מחוייבין הם בפור"ר, ולעשו לא היה אפשר להו להנשא ולכך נשאם יעקב.

ואע"ג דאין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חבירך, אמנם בשביל מצוה רבה שאני כמ"ש התוס' במסכת שבת (דף ג.) ד"ה וכי אומרים, ולכך היה מותר ליעקב לנשאם יחד השתי אחיות. וכל זה לא שייך אלא אי אמרינן שגם האשה חייבת בפור"ר, אבל אי האשה אינה חייבת בפור"ר אז יעקב שלא כדין עשה בנשיאת שתי אחיות, דלא הוי מצוה רבה אצלם מאחר שאינם מחוייבים, ואם יעקב נטל האחת היה להשנית להבטל ולא להנשא לא ליעקב ולא לעשו עכ"ד.

ובמסכת יבמות (דף ס"ה) איתא, האישי מצווה על פור"ר אבל לא האשה, ר' יוחנן בן ברוקה אומר על שניהם הוא אומר ויברך אותם אלקים ויאמר להם פרו ורבו, ואמרינן בגמרא מנא הני מילי (דנשים אינן מצויין), אמר ר' אילעא משום ר' אלעזר בר' שמעון אמר קרא ומלאו את הארץ וכבשוה, איש דרכו לכבש ואין אשה דרכה לכבש, אדרבה וכבשוה תרתי משמע, אמר רב נחמן בר יצחק וכבשה כתיב עיי"ש.

ובספר נפתלי שבע רצון (פרשת תורית) כתב לחדש, דאי ס"ל דו פרצופין נבראו אז גם אשה מצווה אפור"ר דלשניהם נאמר פרו ורבו, אבל למ"ד דנבראו פרצוף וזנב והזכר נברא ראשון, ס"ל דרק האישי מצווה על פור"ר דמה"ט נברא הזכר תחלה להורות שהוא לבד מצווה במצוה זו עיי"ש.

והמהרש"א במסכת יומא (דף כ"ח) כתב דלכך נשא יעקב השתי אחיות, דיעקב אבינו ע"ה גיירם כשנשאם, וממילא ל"ה אחיות כלל כדקיי"ל במסכת יבמות (דף כ"ב) דאין עריות אסורות לגרים, משום דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי ול"ה קורבה, וממילא ה"נ ל"ה אחיות כלל מטעם זה עיי"ש, ועיין ביפה תואר בבראשית רבה (פרשה ט"ז-ט"ט), ובחזקוני (פרשה ל-סכ"ח), ובשו"ת רדב"ז (ח"ב סי' תרצ"ו).

ובשו"ת תרומת הדשן (כתבים ופסקים סי' ק"ב) הביא חקירת הקדמונים, אשת אליהו לכי עלה אליהו למרום מהו שתהא מותרת, והשיב דלפי"מ דאיתא במסכת נדה (דף ע"ג), מת מטמא ואין נציב מלח מטמאה, מת מטמא ואין חי מטמאה עיי"ש, ה"נ אמרינן בזה אשת רעהו אסרה תורה ולא אשת מלאך שכולו רוחני ולא גופני עיי"ש, ועיין באבן העזר בבית שמואל (סי' י"ז סק"א), ובסדר משנה בה' יסודי התורה (פרק ט'), ובשו"ת נטע שעשועים (שליסעל סי' א' אות ר', ובסופו זה דבר השמטה דף קע"ה) מש"כ בזה, ולפי"ז אי נימא דיעקב אבינו נקרא אל, וי"ל דאשת רעהו אסרה תורה ולא אשת מלאך, א"כ לא חטא ראובן במעשה בלחה, ועיין בספר אלפי יהודה (פ' וישב).

ובזה יבואר דברי המדרש, כיון דחייבה התורה ליתן מחצית השקל דייקא ולא שקל שלם, לרמז שאין ישראל אשמים לגמרי על שחטאו, כיון דאית להו אמתלא דאמר הקב"ה אשר הרעותי, ומה דכתיב וייצר ה' אלקים את האדם בשני יודיין, היינו דשני יצרים ברא הקב"ה אחד יצר טוב ואחד יצר הרע, ולפי"ז ס"ל יש אם למסורת, ולפי"ז יעקב אבינו אקרי אל, וכיון דיעקב אקרי אל ואמרינן דאשת איש אסרה התורה ולא אשת מלאך, א"כ לא חטא ראובן במעשה בלחה, ולכן רמזו שהוא עתיד לקרב ראשון של השבטים לשכינה, ואיזהו זה ראובן, דמעשה בלחה לא נחשב לחטא ודו"ק.

זו עיי"ל, עפ"י שהבאנו מש"כ בספר ברוך משה בפרשתן (אות ד') בטעמא דהקב"ה ציוה ליתן מחצית השקל דייקא ולא שקל שלם, דאיתא במסכת ברכות (דף ל"ב), אמר ר' חמא בר' חנינא, אלמלא שלש מקראות הללו (שמעידין שיש ביד הקב"ה לתקן יצרנו ולהסיר יצר הרע ממנו), נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל (במשפט, אבל עכשיו יש לנו פתחון פה שהוא גרם לנו שברא יצר הרע), חד דכתיב ואשר הרעותי וכו' (אני גרמתי להם שבראתי יצר הרע) עיי"ש, ולפי"ז י"ל דלכך אמרה התורה ליתן דוקא מחצית השקל לרמז שאין ישראל אשמים לגמרי על שחטאו, כיון דאית להו אמתלא דאמר הקב"ה אשר הרעותי, כי על המחצית השני כביכול הוא גרם להם על ידי שברא היצר הרע עכ"ד.

ואיתא במסכת ברכות (דף ס"א), דרש רב נחמן בר רב חסדא, מאי דכתיב וייצר ה' אלקים את האדם בשני יודיין, שני יצרים ברא הקב"ה אחד יצר טוב ואחד יצר הרע, מתקיף לה רב נחמן בר יצחק, אלא מעתה בהמה דלא כתיב בה וייצר לית ליה יצרא, והא קא חזינן דמזקא ונשכא ובעטא, אלא כדר' ירמיה בן אלעזר, דאמר ר' ירמיה בן אלעזר, דו פרצופין ברא הקב"ה באדם הראשון (שני פרצופין בראו תחלה אחד מלפניו ואחד מאחוריו וצלוהו לשנים ועשה מן האחד חוה), שנאמר אחור וקדם צרתני (לשון צורה דהיינו שני פרצופין).

וכתב בספר סמיכת חכמים (דף צ"ה: מדרש"ס הנדפס"ח), דמאן דס"ל וייצר היינו שני פרצופים ברא הקב"ה, ס"ל דהיצה"ר נברא מחטאו של אדה"ר ולא כביכול בעצמו בראו, אבל מאן דס"ל דחוה מצלע נבראת ע"כ דדרש וייצר דשני יצרים ברא הקב"ה היצר טוב והיצר הרע עיי"ש.

ובספר פרשת דרכים (ד"ה א') ד"ה וכן כתב הרב הנזכר כתב, דהדבר פשוט שכל זה א"ש אי נימא דיצאו מכלל בני נח לגמרי, אז י"ל דרחל ולאח חשיבי כגר שנתגייר דלית ביה קורבה, אבל אי נימא דלא יצאו מכלל בני נח, איך הותרו לו רחל ולאח, כיון דלבני נח חשיבי עריות עיי"ש.

ולהלן (ד"ה ובפ"ק החגיגה) הביא מה דאיתא במדרש רבה שמות (פרשה א-כ"ט), דמשה רבינו נמלך במלאכים, ואמר להם חייב זה (המצרי) הריגה, אמרו לו הן, וכתב מהר"ש יפה שנמלך במלאכים וחקר בחלקי הסותר כה וכה אם חייב מיתה על הכאתו כעכו"ם המכה ישראל שחייב מיתה, או שמא אין עדיין ישראל בכלל דין זה עד שבאו לסיני, והמלאכים השיבו לו הן דחייב מיתה, משום דמימות אברהם יצאו מכלל בני נח ויש להם דין ישראל, והסכימה דעתו דעת עליון לדברי המלאכים והכה את המצרי כדין עכו"ם המכה את ישראל שחייב מיתה.

ובזה כתב לבאר מה דאיתא במד"ר (פרשה צ"ח-ד), רבנן אמרי, איני לא מרחקך ולא מקרבך, אלא הרי אני תולה אותך ברפיון, עד שיבא משה שכתוב בו ומשה עלה אל האלקים, מה שדעתו רואה לעשות בך עושה, כיון שבא משה התחיל לקרבו שנאמר יחי ראובן עיי"ש, ויש לדקדק במה נסתפק יעקב אבינו שאמר איני לא מקרבך ולא מרחקך, ועוד יש לדקדק, במה שתלה ספק זה במשה רבינו, דמה שייכות יש לו בדבר הזה של ראובן.

וכתב לבאר, דאיתא במסכת סנהדרין (דף כ"א), דפילגשים הם בלא קידושין, וא"כ בלהה שהיתה פילגש יעקב לא חשיבא אשת יעקב מאחר שלא קידשה, ואיתא במסכת יבמות (דף צ"ז), נושא אדם אנוסת אביו ומפוחת אביו וה"ה פלגש אביו, וכ"ז הוא בישראל דוקא, אבל בבני נח דלית בהו קידושין אלא בבעילה תליא מילתא, דפשיטא הוא שחייב על פילגש אביו משום אשת איש ומשום אשת אב.

והנה יעקב נסתפק אם יצאו מכלל בני נח לגמרי ויש להם דין ישראל או לא יצאו, דאם יצאו אין על ראובן עון אשר חטא דלא חשיבא בלהה אשת יעקב, ואם לא יצאו מכלל בני נח יש על ראובן חטא דאשת איש ואשת אב, וזהו שאמר יעקב לראובן, איני מרחקך שמא יצאו מכלל בני, ואיני מקרבך דשמא לא יצאו מכלל בני.

עד שיבא משה שהוא ג"כ עמד בחקירה זו, ושאל למלאכים אם חייב המצרי מיתה כדין עכו"ם המכה את ישראל, משום דמימות אברהם יצאו מכלל בני עד סיני, והשיבו לו המלאכים הן דחייב מיתה משום שיצאו מכלל בני, ועשה מעשה על פיהם והרג את המצרי, וא"כ משה הוא יקרבך דכיון דנפשט לו הספק וגזר אומר דיצאו מכלל בני, א"כ אין לראובן עון אשר חטא במעשה בלהה, ומשו"ה אמר משה יחי ראובן עכ"ד.

ובזה יבואר דברי המדרש, כיון דחייבה התורה ליתן מחצית השקל דייקא ולא שקל שלם, לרמז שאין ישראל אשמים לגמרי על שחטאו, כיון דאית להו אמתלא דאמר הקב"ה אשר הרעותי, ומה דכתיב וייצר ה' אלקים את האדם בשני יודיין, היינו דשני יצרים ברא הקב"ה אחד יצר טוב ואחד יצר הרע, ולפי"ז י"ל דחווה מצלע נבראת, ואשה פטורה ממ"ע דפו"ר, וע"כ הטעם דלקח יעקב שתי אחיות, כיון דיעקב גיירם, וע"כ דהיה להם דין ישראל, ולפי"ז אין לראובן עון אשר חטא במעשה בלהה, ולכן רמזו שהוא עתיד לקרב ראשון של השבטים לשכינה, ואיזהו זה ראובן, דמעשה בלהה לא נחשב לחטא ודו"ק.

ח) עוי"ל, עפ"מ"כ (באות ד') דהטעם דנתינת מחצית השקל הוא כדי לתקן החטא דמכירת יוסף, אך בספר כסף נבחר (פרשת שמות) כתב, דלכן מכרו את יוסף, דאיתא במסכת סנהדרין (דף פ"ה), הגונב את העבד פטור עיי"ש, והנה יוסף היה גלגול אליעזר כדאיתא בספר ילקוט הראובני (פרשת וישב אות י"ג), וא"כ לפי"ז לא נתייבשו השבטים במכירתו עכ"ד.

אך יש להעיר, דהתוס' במסכת כתובות (דף ז': ד"ה ויקח) כתבו, דאליעזר היה שליח לקדש את רבקה עיי"ש, והקשה בספר פנים יפות (פרשת חיי שרה), הלא קיי"ל בשו"ע אבהע"ז (סי' ל"ה סעיף ו'), דעבד אינו נעשה שליח לקדש את האשה, ובשור"ת תירוש ויצהר (סי' ל"א) כתב ליישב, די"ל דאברהם שחרר את אליעזר קודם ששלחו לקדש את האשה, וכיון שנשתחרר לא הוי עבד ושפיר נעשה שליח לקדש את רבקה עכ"ד, ולפי"ז אליעזר לא היה עבד, ומעתה שפיר י"ל דהשבטים חטאו במכירתו.

ובשור"ת תורת חסד (ח"א א"ח סי' מ"ה אות ה') כתב ליישב קושית הפנים יפות, דלפימ"ש"כ בספר פרשת דרכים (ד"ה א') דאברהם היה לו דין ב"נ בין לקולא ובין לחומרא, ולדעת המשאת בנימין (הובא במג"א סי' תמ"ח סק"ד) דאע"ג דאין שליחות לעכו"ם, הני מילי עכו"ם לישראל או ישראל לעכו"ם, אבל עכו"ם לעכו"ם עושה שליח, א"כ שפיר נעשה אליעזר שליח לאברהם, מאחר שהיה אז דין ב"נ לשניהם עכ"ד.

ובזה יבואר דברי המדרש, כי תשא את ראש וגו', דמחצית השקל בא לכפר על חטא מכירת יוסף, ולכאורה כיון דיוסף היה גלגול אליעזר עבד אברהם, והגונב את העבד פטור, ואמאי הוצרכו לכפרה על מה שמכרוהו, ועכצ"ל דאליעזר נשתחרר ואין לו דין עבד, וליכא אמתלא על מכירת יוסף, ועכצ"ל דאליעזר נשתחרר, דאל"כ היאך עשאו אברהם שליח לקדש אשה, הלא עבד אינו נעשה שליח, וע"כ דאברהם שחרר את אליעזר, ולפי"ז י"ל דהיה להם קודם מתן תורה דין ישראל, ומעתה י"ל דהטעם דלקח יעקב שתי אחיות, כיון דיעקב גיירם, וכיון דהיה להם דין ישראל, אין לראובן עון אשר חטא במעשה בלהה, ולכן רמזו שהוא עתיד לקרב ראשון של השבטים לשכינה, ואיזהו זה ראובן, דמעשה בלהה לא נחשב לחטא ודו"ק.

כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו לה' בפקד אתם ולא יהיה בהם נגף בפקד אותם: ואיתא במדרש תנחומא (ס"ד), **זה שאמר הכתוב** (תהלים ג-ג), **רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים ואתה ה' מגן בעדי וגו' עיי"ש.**

והנבס"ד, דאיתא בירושלמי שקלים (פ"ב ה"ג), זה יתנו כל העובר על הפקודים, ר' יהודה ור' נחמיה, חד אמר לפי שחטאו במחצית היום, (דכתיב כי בשש משה ודרשינן בא שש) יתנו מחצית השקל, וחד אמר לפי שחטאו בשש שעות ביום יתנו מחצית השקל, דעבד שיתא גרמסין עיי"ש, הרי דתרווייהו ס"ל דהטעם שזוהי הקב"ה להביא מחצית השקל הוא כדי לכפר על חטא העגל.

ולכאורה י"ל דחטא העגל ל"ה חטא כלל, דאיתא במסכת שבת (דף פ"ח), ויתיבכו בתחתית ההר, א"ר אבדימי בר חמא בר חסא מלמד שכפה עליהם הקב"ה את ההר כגיגית, ואמר להם אם אתם מקבלים את התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם, א"ר אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא ונפירש"י שאם יזמינם לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם, יש להם תשובה שקבלוה באונס], אמר רבא, אעפ"כ הדר קבלוה בימי אחשוורוש, דכתיב קימו וקבלו וכו' עיי"ש, וכתב החדושי הריטב"א דלפי"ז ל"ש לרון אותם במדבר על חטא העגל דהלא היה להם אז טענת אנוסים, שהרי עדיין לא היה אז הקבלה ברצון עכ"ד, ואע"ג דע"ז הוא משבע מצוות ב"נ, מ"מ הרי אותו מעשה לא היה ע"ז ממש כי לא עשו רק בשיתוף, כדאיתא במסכת סנהדרין (דף ס"ג), אלמלא וי"ו שבהעלון וכו', ולכמה שיטות בני נח לא נצטוו על השיתוף כדאיתא ולכמה שיטות ב"נ לא נצטוו על השיתוף א"כ אין לחשוב להם חטא כלל.

ובספר שם עולם (פרשת ואתחנן), מביא מש"כ בספר זרע אברהם דזה אי הוזהרו על השיתוף, תליא בב' פירושים במדרש רבה (בראשית פרשה מ"א-ג) עה"פ אני קל שד"י, א"ל הקב"ה, אברהם דיין שאני אלוקך, דיין שאני פטרוניך, ולא לך לעצמך אלא דיי לעולמי שאני אלוקך דיי לעולמי שאני פטרונו עיי"ש, הרי להדיא דהקב"ה בלבדו הוא האלקי המנהיג כל העולם ואין זולתו כלל, אמנם לפימש"כ המדרש עוד (שם) אני קל שד"י אני הוא שאמרת לעולמי ולשמים דיי, לארץ דיי, שאלולי שאמרת להם די עד עכשיו היו נמתחים והולכים עיי"ש, וכע"ז איתא במסכת חגיגה (דף י"ב), בשעה שברא הקב"ה את העולם היה מרחיב והולך כשתי פקעיות של שתי, עד שגער בו הקב"ה והעמידו, שנאמר עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערותו, וכדכתיב אני קל שד"י אני הוא שאמרת לעולמי די עיי"ש, ולפי"ז למ"ד דשד"י היינו דדי לעולמי שאני אלוקי הרי זה אזהרה על השיתוף, משא"כ אם נפרש שאמר לעולמו די, י"ל דלא הוזהרו על השיתוף, ועיין בספר שארית יעקב פרשת אחרי (דף ק"ט) ופרשת בהעלותך (דרוש ב').

וכתבו עוד שם דהנך דרשות קמיפלגי בפלוגתא דתנאי במסכת יומא (דף ג"ד), אי העולם מן הצדדין נבראו או מאמצעיתו נבראו, והיינו דלהמ"ד דהקב"ה אמר לעולמו די ס"ל דעולם

מאמצעיתו נברא והיה מתפשט והולך עד שגער בו הקב"ה די שלא יתרחב עוד, דלהמ"ד דמן הצדדים נבראו לא שייך לומר שהיה מרחיב והולך עד שאמר לו הקב"ה די שהרי מיד בהתחלת בריאת העולם נבראו הצדדין ונקבע גבולו של עולם ונתחמו גבוליו לצדדיו ולא היה שייך שירחיב עוד, וע"כ דלדידיה דרשינן שד"י די לעולם שאני אלוקי עיי"ש, ועיין בספר נפש יונתן (פרשת בשלח).

ואיתא בבראשית רבה (פרשה י"ד-ה) עה"פ וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה, רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי שמואל בר נחמן אמרו, ממקום כפרתו נברא, היך מה דאת אמר מזבח אדמה תעשה לי, אמר הקב"ה, הרי אני בורא אותו ממקום כפרתו, והלואי יעמוד עיי"ש.

וברש"י עה"ת עה"פ הנ"ל כתב, צבר עפרו מכל האדמה מארבע רוחות שבכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה, דבר אחר נטל עפרו ממקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי, הלואי תהיה לו כפרה ויוכל לעמוד עיי"ש, ובספר אדרת אליהו (פרשת י"ד) כתב לפרש הקרא בישעיה (מ"ה-י"ב) אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי וגו', דרצ"ל דבריאת האדם היתה ע"ד בריאת העולם, כמו דבריאת העולם התחילה מאמצעיתו היינו ממקום המקדש, כדאיתא במסכת יומא (דף ג"ד) דלכן נקרא אבן שתיה שממנו הושתת העולם, ומציון נכלל יופיו של עולם, כענין זה היה גם ביצירת האדם שלקח הקב"ה עפר ממקום המזבח וברא את האדם עיי"ש, מבואר מזה דלמ"ד ביומא (שם) דעולם מן הצדדין נבראו א"כ גם בריאת האדם היתה כענין זה שצבר הקב"ה עפר מד' רוחות השמים וברא את האדם, ונמצא לפי"ז דהנך ב' דרשות שברש"י אם האדם נברא ממקום המזבח או מעפר של ד' רוחות השמים, תליא בזה אי העולם מן הצדדין נבראו או מאמצעיתו, דאי ס"ל מן הצדדין נבראו אז אמרינן דצבר הקב"ה מד' רוחות השמים, ואי ס"ל דמאמצעיתו נברא אז אמרינן דהאדם נברא ממקום המזבח.

ובספר יד דוד (פרשת משפטים) כתב, דזה אי דו פרצופין נבראו או מצלע נבראת תליא, אי אמרינן דהאדם נברא מן האדמה ממקום המזבח, ממקום כפרתו נברא, דאז בודאי ס"ל דו פרצופין נבראו, דאי לא תימא הכי, תמה עליך, וכי גברא בעי כפרה ונשי לא בעי כפרה, כדאיתא במסכת קידושין (דף ל"ד) גברי בעי חיי נשי לא בעי חיי עיי"ש.

ובספר ברכה משולשת להגאון ר"י אייבשיטץ ז"ל (מאמר ג) כתב, דזה אי דוד מותר לבוא בקהל או לא, תליא בפלוגתא הנ"ל אי אדה"ר דו פרצופין נבראו או חוה מצלע נבראת, דאיתא במדרש שוח"ט (מזמור א'), אדם כי ימות באהל, אותו שאמרת לך לא יבוא בקהל ה', דהיינו עמון ומואב, לא אמרת לך לא אלא אדם דהיינו זכר, אבל נקבה מעמון ומואב מותרת לבוא בקהל ה' עיי"ש, והנה בתוה"ק כתיב ויברא אלקים את האדם, ומעתה למאן דס"ל דדו פרצופין נבראו, ומוכח דנקבה ג"כ נקראת אדם, דב' פרצופין היתה, אז י"ל דעמונית ומואבית נמי אסור לבוא בקהל, ודוד שבא מרות המואביה אסור לבוא בקהל.

בבשרה יקדש, יקדש להיות כמוה שאם פסולה הוא תפסל ואם כשרה הוא תאכל כחמור שבה, ופריך הגמרא נימא עשה דוחה ל"ת, ומשני רבא אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, כדתניא ועצם לא תשברו בו, ר"ש בן מנסיא אומר אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח, אמאי לייתי עשה (ניתי עשה דאכילת מוח דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה) ולידחי ל"ת, אלא דאמרינן אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש עיי"ש, ולכן לא מהני תשובה על חטא דע"ז עכ"ד.

אך התוס' שם הקשו מאי מקשי בשבירת עצם לימא עשה דוחה ל"ת, הא לא הוה בעידנא, דשבירת עצם עובר מיד והעשה לא מקיים עד שיאכל הקרבן פסח עיי"ש, ולפי"ז אי ס"ל דעשה דוחה ל"ת לא אמרינן רק היכא דהוה בעידנא, א"כ אין ראייה משבירת עצם דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, די"ל דלכן לא אמרינן גבי שבירת עצם עשה דוחה ל"ת משום דלא הוה בעידנא.

ובספר עין פנים לתורה (אות נ"ט) כתב ליישב קושית התוס', דכיון דקרא סתמא כתיב, אם כן אפילו כשיש הרבה זיתי מוח בעצם, נמי אסרה תורה לשבור, אף שאז יעבור רק אדם אחד בשברו העצם, ואילו מצוות אכילת מוח יקיימו רבים כיון שיש הרבה זיתים ויוכל להתחלק לכמה בני אדם לכל אחד כזית, אם כן הוה ליה כמה עשין של כמה בני אדם והלאו הוא רק לאו אחד, וא"כ שפיר דחי אע"ג דלא הוה בעידנא, וכמש"כ הר"ן במסכת ראש השנה (דף ל"ב) בשם ר"ת דעשה דרבים דוחה אפילו כשאינו בעידנא עיי"ש.

ובספר משיב נפש הביא מש"כ בספר משנת דר"ע ליישב, דפסח הו"ל מצוה דרבים, ובעשה דרבים לא בעינן שיהא בעידנא עכ"ד, ועיין בשו"ת זרע אברהם (סי' ד') שהביא מספר ברורי המדות על המכילתא (פרשת בא) שכתב, דכמו דיש חובת צבור בתמידין ומוספין שכל הצבור ביחד מביאין קרבן אחד, כן יש חובת צבור בפסח שכל הצבור יביאו פסח, רק כיון דיש חוב על כל יחיד ויחיד ומשום דאתי בכנופיא יוצאין הצבור בזה עיי"ש, ובספר חידושי אריה דבי עילאי עמ"ס קידושין (דף מ"ב:) שכתב, דפסח ג"כ בא מתרומת הלשכה עיי"ש, ולפי"ז שפיר מוכח משבירת עצם, דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש.

והמפ' כתבו הטעם דבעשה דרבים לא בעינן שיהא בעידנא, לפימש"כ הרבינו חננאל במסכת שבת (דף קל"ג) הטעם דרק היכא דבעידנא דמיעקר ללאו מקיים העשה אמרינן דעשה דוחה ל"ת, משום דחיישינן שמא ימות לאחר דחיית הל"ת בעוד שלא קיים העשה, וכ"כ הריטב"א בר"ה (דף ל"ב:) ועיין בשו"ת מהר"ש ענגיל (ת"ח סי' כ"ח אות ד') שכתב, שמדברי הירושלמי במסכת שבת (פ"ט סוף ה"א) מבואר טעם זה עיי"ש, ועיין בשו"ת שואל ומשיב (מהדורת"ל ח"ב סי' ד' וסי' ק"א), ובספר מהר"ם שיק על המצוות (מצוה שמ"ט), וכתבו שם דזה תליא בפלוגתא ר"מ ור"י במסכת סוכה (דף כ"ג:) ובמסכת גיטין (דף כ"ח.) אי חיישינן לשמא ימות או לא חיישינן עכ"ד, ולפי"ז ברבים לא שייך החשש שמא ימות הרבים, ולכן בעשה דרבים אמרינן דדחי אף שלא בעידנא.

אבל למ"ד דחיה מצלע נבראת, אז עמונית ומואבית מותר לבוא בקהל, שאינם נקראים אדם, וי"ל דאדם ממעט אשה, ודוד מותר לבוא בקהל עכ"ד.

ובזה יבואר המדרש, רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו באלקים סלה, דאי אפשר לו לרוד לבוא בקהל, "ואתה ה'", שצוית ליתן מחצית השקל כדי לכפר על חטא העגל, ומינה דב"ג מצווה על השיתוף, דשד"י היינו דדי לעולמי שאני אלוקי, וס"ל דעולם מן הצדדין נבראו, ואמרינן דהקב"ה צבר עפר מד' רוחות השמים, וס"ל חוה מצלע נבראת, "מגן בעד"י, דלפי"ז דחיה מצלע נבראת ודרשינן מאדם למעט אשה דהנקיבות מותרות לבא בקהל ומותר אני לבוא בקהל ודו"ק.

****

ואתה דבר אל בני ישראל לאמר אך את שבתתי תשמרו כי אות הוא ביני וביניכם לדרתיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם: ובספר ברכה משולשת (מאמר פ"ט) הביא מדרש וז"ל, אמר הקב"ה בשבילך אני אומר אך את שבתותי תשמורו ע"כ, והוא תמוה דלמה דוקא בשביל משה הוצרך הקב"ה לומר אך את שבתותי תשמורו.

והנבס"ד, דאיתא בשבת (פ"ט), דמרע"ה שיבר את הלוחות, דדרש ק"ו מקרבן פסח שאמרה התורה כל בן נכר לא יאכל בו, התורה כולה כאן וישאל מומרים על אחת כמה וכמה, אלא שהתוס' (שם) כתבו דאינו ק"ו גמור כיון שהוצרך להחזירם בתשובה עיי"ש, אך כ"ז הוא רק אי נימא דתשובה מהני אף על חטא דע"ז, אז שפיר י"ל כמש"כ התוס' דאינו ק"ו גמור, אך אי נימא דלא מהני תשובה על חטא דע"ז אז שפיר עשה במה ששיבר הלוחות.

ובספר סמיכת חכמים בסמיכות מסכת סוטה לקידושין (דף פ"ו: מהפ"ט) כתב, דדבר זה אי מהני תשובה על חטא דעבודה זרה במחלוקת שנויה, דכתיב תשב אנוש עד דכא וגו', דכ"א נוטריקון דם כופר אשת איש, והיינו ע"ז גילוי עריות שפיכות דמים, חד אמר עד ולא עד בכלל ועל אלו הג' עבירות לא מהני תשובה, וחד אמר עד ועד בכלל ואכל מילי מהני תשובה אף על אלו השלש עבירות עיי"ש, ומעתה אי ס"ל דתשובה מהני אף לע"ז שפיר י"ל דהיה למשה ליתן התורה ולהחזירם בתשובה, משא"כ אי ס"ל דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה, שפיר עשה משה במה ששיבר הלוחות, ומוכח מזה דמשה ס"ל דלא מהני תשובה על חטא דע"ז.

ובספר פרדס יוסף (פרשת שמ"ג) עה"פ בני אהרן הנותרים, הביא מה ששמע מפ"ק של הגה"ק מאוסטרווצע זצ"ל, בטעם הדבר דלא מהני תשובה לע"ז, כיון שכל ענין התשובה הוא מטעם עשה דוחה ל"ת, וכדאיתא במסכת יומא (דף פ"ו:) גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה, וכ"ז בשאר עבירות, אבל כשחטא בע"ז ושלח יד בקדוש ונורא שמו יתברך, הו"ל מכלל ל"ת שבמקדש, ואיתא במסכת זבחים (דף צ"ז:) דדרשינן הקרא דכל אשר יגע

ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני שני
לחת העדת לחת אבן כתבים באצבע אלקים:

ובמדרש רבה בפרשתן (פרשה מ"א-א) דריש הפסוק בדניאל (פרשה ט-ז)
לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים, על ענין המן ומעשה
העגל עיי"ש, ובספר משען המים (פ' עקב) הביא המדרש באופן
זה, לך ה' הצדקה במן ולנו בושת הפנים בעגל, וצ"ב.

והנבס"ד, עפ"י מה שהקשה החיד"א בספר נחל קדומים (פ'
בשלה), דהיאך הותר לבני ישראל לאכול את המן והרי אסור
ליהנות ממעשה נסים כמבואר ברש"י תענית (דף כ"ד), וכתב
לפרש דזהו מה שאמרו ישראל מן הוא, מ"ן נוטריקון מעשה
ניסים, רצ"ל דכיון דהוה מעשה ניסים אין ראוי ליהנות ממנו
עכ"ד.

ובספר נחלי אפרסמון (פרשת עקב) כתב, דמשו"ה הותר להם לאכול
את המן אף דירד להם בדרך נס מן השמים, כיון דאכילת המן
היה למצוה שהוא לחם שמלאכי השרת משתמשין בה שיזדככו
איברייהם בקדושה, וכיון דהוה לצורך מצוה אמרינן מצות לאו
ליהנות ניתנו עכ"ד.

ועיין בבעל הטורים (פרשת עקב) עה"פ ויאכלך את המן וגו' למען
הודיעך וגו' שכתב וז"ל, מלמד שבאכילת המן ניתן להם דעה,
וכן בעזרא הוא אומר ומנך נתת להם להשכילם, וזהו לא ניתנה
תורה אלא לאוכלי המן עכ"ד.

ובזוה"ק פ' בשלח (דף ס"א:) כתב מזונא דאשתכח להו לישראל
בההוא זמנא במדברא, מאתר עלאה דאקרי שמים, הוא מזונא
יתיר דקיקא דעייל יתיר לנפשא מכלא, ומתפרש יתיר מגופא
ואקרי לחם אבירים וכו', הוא מזונא דחברייא אינון דמשתדלי
באורייתא, דאכלי מזונא דרוחא ונשמתא, ולא אכלי מזונא
דגופא כלל וכו', ובגיני כך ההוא מזונא דקיק מן דקיקא יתיר
מכלא, זכאה חולקתון הה"ד החכמה תחיה בעליה, זכאה
חולקא דגופא דיכיל לאתזנא במזונא דנפשא עיי"ש.

ועיין בספר דברי מנחם (סו"פ בשלה) ובספרו מנחם ציון (בקונטרס המן)
שהאר"ך בסגולת המן שהכשיר והעלה את בני"י לקבלת עול
מלכות שמים שלימה והכניס בהם דעת ותבונה להשגת התורה
וכו' עיי"ש.

והמלבי"ם כתב דלחם זה שלקטוהו בלא יגיעה ועבודה היה
עוזר להם ללמוד התורה כמ"ש לא ניתנה תורה אלא לאוכלי
מן, ולחם זה היה נקי מפסולת ועכירות, כן הוזדככו אוכליו
מגשמיות ועכירות והתקרבו אל ענין הרוחני, ונפשיי תגבר על
החומרי וכו' עיי"ש.

מבואר מזה דאכילת המן הו"ל כדבר מצוה שהרי בכך נכנס
בהם רוח טהרה להכשירם להיות ראויים ומוכנים לקבל תורת
ה', ולכן י"ל דאכילת המן הוה בגדר מצוה רבה ושפיר י"ל
לגבה מצללה"נ, וממילא לא שייך לומר גבה דאסור ליהנות
ממעשה ניסים.

אך זה א"ש אי ס"ל דרשינן טעמא דקרא, אז י"ל דעשה דוחה
ל"ת לא אמרינן רק היכא דהוי בעידנא, והטעם משום דחיישינן
שמא ימות, ושפיר י"ל דהיכא דהוי עשה דרבים דליכא החשש
שמא ימות הרבים, שפיר י"ל דאמרינן עשה דחי לא תעשה אף
דל"ה בעידנא, משא"כ אי ס"ל דלא דרשינן טעמא דקרא א"כ
לא אמרינן דבעינן בעידנא משום דחיישינן שמא ימות, וי"ל
דאף היכא דליכא החשש שמא ימות, עכ"ז בעינן שיהא בעידנא
דמיעקר ללאו מקיים העשה, ואף בעשה דרבים לא אמרינן
דדחי אלא היכא דהוי בעידנא.

ועה"פ ושמרו בני ישראל את השבת וגו' כתב האוהחה"ק וז"ל,
או ירצה על זה הדרך, אימתי אמרתי לך לשמור איש ישראל
אפילו בערך כבוד שבת, דוקא לעשות, פירוש באדם שישנו בגדר
עמוד לעשות, אבל מי שודאי לא יקום ולא יגיע לשבת לשומרו,
הגם שרפואות אלו יועילו לשעות או לימים, לא יחללו עליו שבת
עכ"ל, והאריכו האחרונים להקשות, שהרי איתא בהדיא במסכת
יומא (דף פ"ה), מצאוהו חי מפקחין, מצאוהו חי פשיטא, לא צריכא
דאפילו לחיי שעה עיי"ש, הרי דאף בשביל חיי שעה מחללין את
השבת, וכ"כ הרמב"ם בהל' שבת (פ"ב-ה"ח), ובשו"ע או"ח (סי' שכ"ט-
ס"ד), אפילו מצאוהו מרוצץ שאינו יכול לחיות אלא לפי שעה,
מפקחין ובודקים עד חוטמו, ועיין בס' אוהב ישראל מש"כ בזה.

ובספר מנחת חינוך (מוסף השבת פיקוח נפש אות ג') כתב ליישב, דמש"כ
האוהחה"ק המה רק אליבא דר' שמעון בן מנסיא דיליף דפקוח
נפש דוחה שבת מקרא ושמרו בני ישראל את השבת, אמרה
תורה חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, ומשמע
דלכן מחללין עליו את השבת כדי שישמור שבתות הרבה, ולכן
כתב האור החיים דלצורך חיי שעה לא יחללו את השבת, אבל
למסקנא דקיי"ל כשמואל דיליף דפקוח נפש דוחה שבת מקרא
וחי בהם ולא שימות בהם, א"כ מחללין שבת אפילו לצורך חיי
שעה עכ"ד, ועיין מש"כ בשו"ת בית שערים (חידו"ד סי' שנה"ה).

ושמעתי מכ"ק אדמו"ר מצאנז-קלויזענבורג שליט"א, ד"ל דאי
ס"ל דרשינן טעמא דקרא, אז י"ל דלכן מחללין את השבת כדי
שישמור שבתות הרבה, והיכא דליכא טעם זה כגון לצורך חיי
שעה אין מחללין את השבת, משא"כ אי ס"ל לא דרשינן טעמא
דקרא עכ"ד כ"ק אדמו"ר מצאנז-קלויזענבורג שליט"א.

ומעתה יבואר, ואתה דהיינו משה לשיטתך ששבת הלוחות, דס"ל
דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה משום דאין עדל"ת שבמקדש
דילפי' לה משבירת עצם בפסח, דאי"ל דלכן אינו דוחה משום דלא
הוי בעידנא, דכיון דפסח הוי עשה דרבים דוחה אף שלא בעידנא,
ומינה דס"ל דרשינן טעמא דקרא, ומעתה הו"א דגם בשמירת שבת
נימא דאזלינן בתר טעמא דקרא, דלכן אמרינן דפקוח נפש דוחה
שבת, משום חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה,
ומעתה לחיי שעה לא מחללין את השבת, ולכן הוצרך לומר אך את
שבתותי תשמורו, דילפינן מכאן דפקוח נפש דוחה שבת, ולכן
כתיב אך דהוא מיעוטא למעט ממה דכתיב את שבתותי, דשבתותי
משמע דמחללין שבת רק היכא שישמור כל שבתות ה', ולכן כתיב
אך למעט דאפילו על חיי שעה ג"כ מחללין את השבת ודו"ק.

יהיה לך אלהים אחרים על פני, וכתב המהרש"ל בביאורו על הסמ"ג (ל"ח א') דמהאי קרא ילפינן איסור ע"ז במחשבה, כמש"כ הסמ"ג שלא להעלות במחשבה ח"ו שיש שום אלהים זולת ה', דכן משמע לך אפילו כשגלוי לך לבד דהיינו במחשבת לבך עיי"ש, ועיין במסכת קידושין (סו), נמצא דבחסא דע"ז יש בה ב' לאוין, מה שחשב לעבוד ע"ז, ועצם המעשה שעבד לע"ז, ונודע שיטת הכריתות דאין עשה דוחה שני לאוין, ולכן אמרינן דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה עכ"ד.

ובמסכת יבמות (דף ה:) הקשו התוס' (ד"ה כולה), דלמ"ל הילפותא דעשה דוחה ל"ת מכלאים בציצית, נילף משריפת קדשים, מדאיצטריך התם קרא לומר דלא דחי דכתיב והנותר ממנו עד בוקר בא הכתוב ליתן בוקר שני לשריפתו, וטעמא דאינו דוחה משום דיכול להמתין ולשרפו לאחר יו"ט, מכלל דבעלמא אמרינן עשה דוחה ל"ת, ותיצו דהתם איצטריך קרא משום דאפילו אוכל נפש שרי, ולמ"ד נדרים ונדבות אין קריבין ביו"ט לא איצטריך קרא אלא למ"ד קריבין עיי"ש, מבואר מדברי התוס' דלמ"ד אין קריבין ביו"ט שפיר מצינו למילף עשה דוחה ל"ת משריפת קדשים שאינו דוחה יו"ט.

ובספר מאה שערים (שער ל"ה) כתב, דלפימ"ש הרמב"ם בהל' כלאים (פ"ה הל"א) דהמלביש לחבירו כלאים, עובר בלא תעשה, ומה"ט חידש המנחת חינוך (מצוה תקנ"א) דהלובש כלאים עובר משום לובש ומשום מלביש, כדאיתא במסכת מכות (דף ס), דהמקיף לעצמו לוקה ב', משום מקיף ומשום ניקף, וה"נ עובר ב' ל"ת, אמור מעתה דבכלאים בציצית דמשם ילפינן עשה דוחה ל"ת, מוכח דעשה דוחה אפילו שני לאוין עכ"ד.

ולפי"ז כתב בספר חידושי בנין צבי עמ"ס פסחים (סוגיא דיקדש אות ב), דלמ"ד נדרים ונדבות אין קריבין ביו"ט, וילפינן עשה דוחה ל"ת משריפת קדשים, אז ס"ל דרק בחד לאו אמרינן עשה דוחה ל"ת ולא בשני לאוין, משא"כ למ"ד נדרים ונדבות קריבין ביו"ט, אז ילפינן עשה דוחה ל"ת מכלאים בציצית, ואז דוחה אף שני לאוין עכ"ד.

ובזה יבואר המדרש לך ה' הצדקה במן, שנתת לנו המן, ולכאורה איך אפשר לנו לאכול המן כיון שירד בדרך נס מן השמים ואין נהנין ממעשה נסים, וצ"ל משום דמצללה"נ, ואף דאיכא הנאת הגוף בהדי מצוה עכ"ז אמרינן מצללה"נ, משום דהעיקר הוא קיום המצוה והנאת האדם בטל לגבי צורך גבוה, ולפי"ז נדרים ונדבות אין קריבין ביו"ט דאמרינן לכם ולא לגבוה, אעפ"י דגם בנוג"ד איכא בה אכילת הדיוט בטל הוא לגבי חלק הגבוה, אך לפי"ז ולנו בושת הפנים בעגל, דכיון דאמרינן נוג"ד אין קריבין ביו"ט, א"כ ילפינן עשה דוחה ל"ת משריפת קדשים, והיכא דאיכא שני לאוין לא אמרינן עשה דוחה ל"ת, ולפי"ז לא מהני תשובה על חטא דע"ז, ולית לנו האתמלא דלכן עשינו העגל כדי להורות תשובה ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com

אך זה תליא בפלוגתת הראשונים אי גם בהנאת הגוף בהדי מצוה אמרינן מצות לאו ליהנות נתנו, דהר"ן במסכת נדרים (דף ט"ו:) אהא דאמרינן התם באומר הנאת תשמישך עלי שאסור בה כתב וז"ל, וא"ת וכי אמר הנאת תשמישך אמאי מיתסר והא מצות לאו ליהנות נתנו, וי"ל דכי אמרינן מצללה"נ הנ"מ לומר שאין קיום המצות חשוב הנאה, אבל מ"מ אי מיתהני גופיה בהדי דמקיים מצוה הנאה מקרי, ומשו"ה אמרינן במסכת ר"ה (דף כ"ח), הנודר הנאה מן המעייין טובל בו בימות הגשמים אבל לא בימות החמה עכ"ל, הרי דהר"ן ס"ל דהנאת הגוף בהדי מצוה מקרי הנאה ואסור, אמנם הרשב"א תירוץ קושית הר"ן באופן אחר ומשמע דס"ל דאף בהנאת הגוף בהדי מצוה אמרינן מצללה"נ והאריכו בזה האחרונים.

ובחידושי מהר"ן חיות במסכת נדרים (סו) הביא מה ששמע מפי מו"ר בעל הבית אפרים, דפלוגתת הר"ן והרשב"א הנ"ל תליא בפלוגתת התנאים אי אמרינן נדרים ונדבות קריבין ביו"ט או אין קריבין, עפ"ימ"ש התוס' במסכת שבת (דף כ"ד:) ד"ה לפי, בטעמא דמאן דס"ל דנוג"ד אין קריבין ביו"ט, דאעפ"י שיש בהם אכילת אדם מ"מ מחשיב עיקרו לגבוה, ורק דכהנים משולחן גבוה קא זכו, ומשו"ה אסור להקריבם ביו"ט, ומאן דס"ל דקריבין ביו"ט ס"ל דעיקר שחיטת נוג"ד המה לצורך אדם עיי"ש, הרי דפליגי בכה"ג דאיכא הנאת הדיוט בהדי צורך גבוה אי נחשב צורך גבוה או צורך הדיוט, דמאן דס"ל דאין קריבין ביו"ט אעפ"י דאיכא בה אכילת אדם מ"מ הו"ל בכלל לכם ולא לגבוה משום דהנאת ההדיוט בטל לגבי צורך גבוה, משא"כ מאן דס"ל דקריבין ביו"ט ס"ל דהנאת הדיוט אינו בטלה לצורך גבוה ולכן שרי להקריבם ביו"ט, וסברא זו שייך גם בהך דמצללה"נ היכא דאיכא גם הנאת הגוף בהדי המצוה, דא"א דהנאת הדיוט אינה בטילה לגבי צורך גבוה, א"כ היכא דאיכא גם הנאת הגוף בהדי מצוה לא אמרינן בה מצללה"נ, דהרי סו"ס איכא בה גם הנאת הגוף מדבר איסור דלא בטלה לגבי המצוה, משא"כ א"א דהנאת ההדיוט בטל לגבי צורך גבוה ממילא ה"ה לגבי מצללה"נ, דאעפ"י שיש בה גם הנאת הגוף מ"מ בטל לגבי המצוה ואמרינן בה מצללה"נ עכ"ד.

ובספר זכרון יעקב (פרשת קרח) כתב, דבאמת על מעשה העגל יש להם אתמלא שלא חטאו אלא כדי להורות תשובה כדאיתא במסכת ע"ז (דף ד:), אך כבר כתבו המפ' דזהו רק אי ס"ל דתשובה מהני על חטא דע"ז, ובספר חמודי צבי (פרשת מטות) כתב הטעם דעל חטא דע"ז לא מהני תשובה, דהטעם דתשובה מהני הוא משום דאמרינן עשה דוחה ל"ת כדאיתא ביומא (פ"ט:), א"ר יוחנן גדולה תשובה שדוחה את ל"ת שבתורה (לא יוכל בעלה הראשון וגו'), שנאמר לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלא חנף תחנף הארץ ההיא ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם ה' עיי"ש, וכ"ז תינח בשאר עבירות דליכא רק מעשה העבירה, דהמחשבה ל"ה עבירה, דמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה כדאיתא במסכת קידושין (דף ל"ט:), וליכא רק חד ל"ת שפיר אמרינן דהעשה דתשובה דוחה הלאו, משא"כ בע"ז דהמחשבה נמי נחשב לחטא כאלו עשה מעשה, דכתיב לא